

KAZAN ÜNİVERSİTESİ ETNOGRAFYA MÜZESİ'NİN TARİHÇESİ VE BRUNO FRİDRİHOVIÇ ADLER'İN (1874-1942) MÜZECİLİK FAALİYETLERİ

HISTORY OF KAZAN UNIVERSITY MUSEUM OF ETHNOGRAPHY AND
MUSEUM ACTIVITIES OF BRUNO FRIDRIHOVICH ADLER (1874-1942)

Gözde SAZAK*

Öz

Kazan Üniversitesi Etnografya Müzesi, Rusya'daki en eski etnografya müzelerinden biridir ve İdil-Ural bölgesindeki ilk etnografya müzesidir. 1815 yılında temelleri atılan müze önce *Nadir Eserler Odası* olarak kullanılmıştır. XIX. yüzyılın ikinci yarısında ise *Oda* bir dizi yapısal değişiklik geçirmiş ve *Anavatan Araştırmaları Müzesi* (Музей Отечества) olarak yeniden adlandırılmıştır. Yine bu dönemde üniversite bünyesinde *Coğrafya Odası* ve *Arkeoloji, Tarih ve Etnografya Cemiyeti Müzesi* olmak üzere iki müze daha faaliyet göstermiştir. 1913 yılında Bruno Fridrihoviç Adler'in başkanlığında *Anavatan Araştırmaları Müzesi, Coğrafya Odası* ve *Arkeoloji, Tarih ve Etnografya Cemiyeti Müzesi*'nin etnografik koleksiyonları *Etnografya Müzesi* adı altında birleştirilmiştir. Adler, Kazan'da etnografyanın bir ilim dalı olarak gelişmesi için birçok çalışma yürütmüştür. Müdürlüğü döneminde müzenin koleksiyonları zenginleşmiş; müzede sergiler açılmaya, dersler ve halka açık konferanslar verilmeye başlanmıştır. Günümüzde müze koleksiyonları, Çarlık Rusya ve Sovyetler Birliği halklarının yanı sıra Uzak ve Orta Doğu, Afrika, Avustralya, Kuzey ve Güney Amerika halklarının geleneksel yaşamlarının bir panoramasını sunmaktadır. Çalışmada, ilk olarak kuruluşundan günümüze Etnografya Müzesi'nin tarihçesinden bahsedilmiş, daha sonra müzenin bir araştırma merkezine dönüşmesinde büyük emeği olan Adler'in hayatı, ilmî çalışmaları ve müzecilik faaliyetleri kısaca değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kazan Üniversitesi, Etnografya Müzesi, Bruno Fridrihoviç Adler, müzecilik, etnografya

Abstract

The Museum of Ethnography at Kazan University, one of Russia's oldest ethnographic institutions, is also the first of its kind in the Central Volga region. Established in 1815 as the Cabinet of Curiosities, it underwent significant structural changes in the late 19th century, at which point it was renamed the Museum of Motherland Studies (Музей Отечества). During this period, two other museums—the Cabinet of Geography and the Museum of the Society of Archaeology, History, and Ethnography—were

* Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Bölümü, Türk Sanat Tarihi, İstanbul / Türkiye, gozde.sazak@istanbul.edu.tr; ORCID ID: 0000-0002-4845-2300

also part of the university's collections. In 1913, under the directorship of Bruno Fridrihovich Adler, the ethnographic collections of the *Museum of Motherland Studies, the Cabinet of Geography and the Museum of the Society of Archaeology, History and Ethnography* were unified under the title of the *Museum of Ethnography*. Adler contributed significantly to the advancement of ethnography as a scientific field in Kazan. During his tenure, the museum's collections expanded, new exhibitions were inaugurated, and, lectures and public conferences were organised. Today, the museum collections offer a broad panorama of traditional life among the peoples of Tsarist Russia and the Soviet Union, along with those from the Far and Middle East, Africa, Australia, North and South America. This study first outlines the history of the Museum of Ethnography from its founding to the present day, followed by a concise evaluation of Bruno Fridrihovich Adler's life, scientific work, and contributions to transforming the museum into a research center.

Keywords: Kazan University, Museum of Ethnography, Bruno Fridrihovich Adler, museology, ethnography

Giriş

Etnografya Müzesi, Rusya'nın Tataristan Cumhuriyeti'nde bulunan Kazan Üniversitesi'ne bağlı bir müzedir. XIX. yüzyılın başında temelleri atılan Etnografya Müzesi etnografik ve kültürel araştırmaların öncüsü olan *Kazan Etnografya Okulu* (Kazanskaya Etnografiçeskaya Şkola)'nun¹ bir parçası olarak Rus Doğu bilimi çalışmalarında önemli bir yere sahiptir. Günümüzde müze, başta Rusya ve İdil-Ural bölgesi halkları olmak üzere dünyanın farklı bölgelerinde yaşayan çeşitli halklara ait geleneksel kıyafetler, el sanatları ve günlük yaşamda kullanılan çeşitli kültür bakiyelerinden oluşan, bu coğrafyaların zengin kültür ve etnografik birikimini yansıtan koleksiyonlara ev sahipliği yapmaktadır. Müzenin daimî sergi salonu “Kazan Volga Bölgesi Halklarının Etnografyası (Etnografiya Narodov Kazanskogo Povoljya)” ve “Dünya Halklarının Etnografyası (Etnografiya Narodov Mira)” olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır.² “Kazan Volga Bölgesi Halklarının Etnografyası” bölümünde İdil-Ural bölgesinde yaşayan Fin-Ugorlara (Udmurtlar, Mariler, Mordvalar); Slavlara (Ruslar) ve Türklere (Tatarlar, Çuvaşlar, Başkurtlar) ait ev eşyaları, dinî objeler, geleneksel erkek ve kadın kıyafetleri ve takılardan oluşan kültür bakiyeleri sergilenmektedir.³ “Dünya Halkları

1 *Kazan Etnografya Okulu (Kazanskaya Etnografiçeskaya Şkola)*: Kazan Etnografya Okulu, bölgenin etnografya ve kültür çalışmaları alanında Rusya ve dünya genelinde önemli bir akademik ve ilmi etki oluşturmuştur. Okulun kurucusu Rus jeolog ve coğrafyacı Pyotr İvanoviç Krotov (1852-1914)'dur. Bölümün ilk başkanı olan Profesör P. İ. Krotov sayesinde 1888 yılında Kazan Üniversitesi'nde neredeyse Moskova Üniversitesi ile eş zamanlı olarak Coğrafya ve Etnografya Kürsüsü açılmıştır. Krotov, sadece etnografya alanında eğitim kursları açmakla kalmamış, aynı zamanda bölümde bir müze ve kütüphane de oluşturmuştur. Etnografya uzmanları 1888 yılından itibaren Kazan Üniversitesi bünyesinde düzenli eğitim almaya ve keşif faaliyetlerine başlamıştır. Bk. V. İ. Yakovlev, “Kazanskaya Etnografiçeskaya Şkola: İstoriografiçeskiy i İstočnikovedçeskiy Diskursı”, *Vestnik KazGUKİ*, No 2, (2013), s. 2; Bk. “İstoriya Etnologii (Etnografii) v Kazanskoy Universitete”, *Ofitsialnyy Sayt Kazanskogo Federalnogo Universiteta*, <https://kpfu.ru/imoiv/struktura/otdeleniya/vysshaya-shkola-inostrannyh-yazykov-i-perevoda/kafedra-istorii-tatarstana-arheologii-i-etnologii/etnologiya-i-antropologiya-v-kazanskoy-istoriya-etnograficheskoy-shkoly-kazanskogo>, [Erişim Tarihi: 06.08.2024].

2 “Ekspozitsii”, *Ofitsialnyy Sayt Kazanskogo Federalnogo Universiteta*, <https://kpfu.ru/imoiv/etnograficheskij-muzej/ekspozitsii>, [Erişim Tarihi: 05.08.2024].

3 “Etnografiya Narodov Kazanskogo Povoljya”, *Ofitsialnyy Sayt Kazanskogo Federalnogo Universiteta*, <https://kpfu.ru/imoiv/etnografiya-narodov-kazanskogo-povoljya>.

Etnografyası” bölümünde ise Orta ve Güney Afrika, Çin, Moğolistan, Japonya, Avustralya, Kuzey ve Güney Amerika'nın birçok ülkesi, Orta Asya ile Doğu ve Kuzey Avrupa'nın bazı halklarının geleneksel yaşamlarının canlı ve eksiksiz bir panoraması sunulmaktadır.⁴ Ayrıca bu bölümde Rus Türkolog Nikolay Fedoroviç Katanov (1862-1922) tarafından derlenen Hakaslara ve Karagaslara (günümüzdeki adı ile Tofa Türkleri/Tofalar⁵)'a ait bir koleksiyon da sergilenmektedir.⁶

Günümüzde Etnografya Müzesi hem yerel hem de uluslararası ziyaretçiler için çeşitli eğitim fırsatları sunan bir ilim ve araştırma merkezidir. Araştırmacılar ve ziyaretçiler için önemli bir kaynak olmasının yanı sıra bölge ve dünya kültürlerinin anlaşılması ve korunması konusunda da büyük katkılar sağlamaktadır. Bu açıdan Etnografya Müzesi günümüzde çeşitli temalarla düzenlenen sergilerle dikkat çekmektedir. Müze çeşitli geçici sergiler ve uluslararası sergi projelerine de ev sahipliği yapmaktadır. Ayrıca müzede hem Çarlık Rusyası ve Sovyetler Birliği halklarının hem de Uzak ve Orta Doğu halklarının geleneksel yaşamlarını yansıtan XIX. yüzyıldan XX. yüzyılın ortalarına kadar uzanan geniş bir fotoğraf arşivi de muhafaza edilmektedir. Müze koleksiyonlarının büyük bir kısmını Kazan Üniversitesi'nde görev yapmış ilim adamlarının, öğretmenlerin ve öğrencilerin ilmî keşif gezileri sırasında derledikleri kültür bakiyeleri oluşturmaktadır.

Çalışmanın amacı, Kazan Üniversitesi Etnografya Müzesi'nin tarihçesini ve Bruno Fridrihoviç Adler'in müzecilik faaliyetlerini inceleyerek, müzenin bir araştırma merkezi olarak dönüşümünü ve bölgedeki etnografya çalışmalarına katkılarını değerlendirmektir. Bu çalışma, özellikle Rusya'nın İdil-Ural bölgesinde etnografya biliminin gelişim sürecini ve Kazan Üniversitesi'nin bu sürece olan katkısını ayrıntılı bir şekilde ele alarak literatürdeki önemli bir boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır. Literatürde, Rus etnografya çalışmaları ve müzecilik faaliyetlerinin gelişimi üzerine sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu sebeple, Adler'in müzecilikteki etkisini ve Kazan Üniversitesi Etnografya Müzesi'nin bölgedeki bilimsel çalışmalar açısından önemini vurgulayarak bu eksiklikliğin giderilmesi hedeflenmektedir.

kpfu.ru/imoiv/etnograficheskij-muzej/ekspozicii/etnografiya-narodov-kazanskogo-povolzhya, [Erişim Tarihi: 05.08.2024].

- 4 E. G. Guşçina, K. Yu. Sergeeva, “Posredniki Mejdu Mirami: Şamanskije Kollektii Etnografičeskogo Muzeya Kazanskogo Universiteta”, *Terra Linguae Et Reliquiae*, Vıp. 1, İzd. «TAİ», Kazan (2014), s. 22.
- 5 Tofa Türkleri/Tofalar, günümüzde Rusya Federasyonu içerisinde Güney Sibirya'da İrkutsk bölgesine bağlı Nijneudinsk'te ve civar köylerinde yaşayan ve yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan bir Sibirya Türk topluluğudur. Konargöçer bir yaşam tarzına sahip olan Tofa Türkleri, 1930'lı yıllardan itibaren yerleşik düzene geçmişlerdir. Günümüzde Sayan Dağları'nın kuzeydoğu yamaçlarında yaşayan Tofa Türklerinin yaşadıkları bölgeye Tofa ülkesi anlamına gelen Tofalariya denmektedir. Tofalariya, Doğu Sayan Dağları ile çevrili, dağlar ve vahşi doğa arasında zor koşullarda yaşayan Altay-Sibirya Türk grubunun eşsiz geleneksel kültürlerini yaşattıkları yerdir. Bk. G. İnalçık, G. Sazak, “İssledovaniya o Tyurskom Narode Tofa (Karagasah) v Turtsii”, *X Mejdunarodnyy Sibirskiy İstoričeskij Forum “Sibir i Rossiya: İstoriya i Kultura”*, izd. «Pero», Moskva (2023), s. 129-130.
- 6 “Etnografiya Narodov Mira”, *Ofitsialnyy Sayt Kazanskogo Federalnogo Universiteta*, <https://kpfu.ru/imoiv/etnograficheskij-muzej/ekspozicii/etnografiya-narodov-mira>, [Erişim Tarihi: 05.08.2024].

Etnografya Müzesi'nin Tarihçesi

Kazan Üniversitesi bünyesinde kurulan Kazan Etnografya Okulu'nun kuruluşu ve gelişimi 200 yılı aşkın bir geçmişe sahiptir. Bu süre zarfında etnografya alanında çok sayıda ilmî araştırmalar yapılmış ve Rus Doğu biliminin “altın fonu”na⁷ giren önemli eserler kaleme alınmıştır.⁸

XIX. yüzyılın başında Kazan Üniversitesi, İdil-Ural bölgesinde etnografyanın bir ilim dalı olarak gelişmesinde ana merkez olmuştur. 1804'te kurulan Kazan Üniversitesi sadece ilim ve eğitimin gelişiminde önemli rol oynamakla kalmamış, aynı zamanda tüm İdil-Ural bölgesinin kültürel yaşamını da derinden etkilemiştir. Üniversite bünyesinde muhafaza edilen etnografya koleksiyonlarının yapısı ise Kazan'da etnografyanın bir ilim dalı ve akademik bir disiplin olarak ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır. XIX. yüzyıl ile XX. yüzyılın ilk çeyreğinde etnografya çalışmaları da ilmî önceliklere göre değişiklik göstermiş ve üniversite bünyesinde kurulan müzeler farklı disiplinlerin gelişiminin ayrılmaz bir parçası olmuşlardır. Bölgenin ilk halk müzeleri de Kazan Üniversitesi bünyesinde ortaya çıkmıştır.⁹ Üniversite müzeleri arasındaki en seçkinlerden biri de Etnografya Müzesi'nin temeli olan *Nadir Eserler Odası*'dir.

Günümüzdeki adı ile Kazan (Volga Bölgesi) Federal Üniversitesi Uluslararası İlişkiler, Tarih ve Doğu Araştırmaları Enstitüsü Etnografya Müzesi'nin kuruluş ve gelişim süreci birkaç aşamadan meydana gelmektedir. Müze'nin temeli 1815 yılında atılmıştır.¹⁰ Müze, 1815-1857 yılları arasında *Nadir Eserler Odası* (Kabinet Redkostey) olarak adlandırılmıştır. *Oda*, Kazan'daki etnografik müze çalışmalarının geliştirilmesi için bir temel olmuştur.¹¹ 1860'lı yılların sonundan itibaren ise *Etnografya, Eski Eserler ve Güzel Sanatlar Müzesi* (Muzey Etnografii, Drevnostey i İzyaşçnih İskusstv) adıyla anılmıştır. İlerleyen dönemlerde *Etnografya ve Sanat Müzesi* (Muzey Etnografii i İskusstv), *Etnografya Odası* (Kabinet Etnografiçeskiy), *Birleşik Eski Eserler, Sanat ve Nümizmatik Odası* (Soedinenniy Kabinet Drevnostey, İskusstv i Numizmatiki) gibi müzenin adına da yansıyan ara birleşmeler ve koleksiyon ayrışmaları yaşanmaya devam etmiştir.

XIX. yüzyılın ilk yarısında Kazan Üniversitesi bünyesindeki etnografik koleksiyonlar daha çok koleksiyoncuların, bağışçıların, ilmî keşif gezilerinin, seyahatlerin (Pasifik Adaları, Moğolistan, Tibet, Çin, vb.), sergilerin, düzenlenen kültür ve eğitim faaliyetlerinin sonucunda

7 Rusya'da “золотой фонд (altın fon)” ifadesi, genellikle kültür ve sanat açısından büyük öneme sahip olan eserler veya materyaller için kullanılır. Bu terim, edebiyat, müzik, sinema, tiyatro ve diğer sanat dallarındaki en değerli ve zamanın ötesinde kabul edilen eserleri ifade eder. “Altın fon”da yer alan eserler, milli kültür mirası olarak kabul edilir ve kuşaklar boyunca korunarak özenle saklanır.

8 E. Guşçina, “Etnografiya v Kazanskoy Universitete”, *Almanah «Etnodialogi»*, No 2 (58), (2019), s. 193.

9 E. Guşçina, *Etnografiçeskoe Sobranie Imperatorskogo Kazanskogo Universiteta: İstoriya Formirovaniya i Razvitiya*, İzvestiya Obşçestva Arheologii, İstori i Etnografii pri Kazanskoy Universitete, Tom 39, No 1-2, Kazan 2019, s. 6-7.

10 “Etnografiçeskiy Muzey”, *Ofitsialnyy Sayt Kazanskogo Federalnogo Universiteta*, <https://kpfu.ru/imoiv/etnograficheskij-muzej>, [Erişim Tarihi: 06.08.2024].

11 V. İ. Yakovlev, “Etnografiçeskoe Muzeevedenie Kazani: Aktualnie Problemy Periodizatsii”, *Vestnik KemGUKİ*, No 19, (2012), s. 236.

bir araya getirilmiştir.¹² *Nadir Eserler Odası*'nın ilk sergisi Sibiryalı halklarının geleneksel kıyafetlerine aittir. Ancak bunlar kapsamlı ve ayrıntılı koleksiyonlar olmayıp daha ziyade sergilenmek üzere üniversiteye getirilen münferit parçalardır. Kurulduğu ilk yıllarda *Oda* koleksiyonunda sadece birkaç elbise bulunmaktadır. Rus tarihçi Nikolay Pavloviç Zagoskin'in belirttiği üzere, sergilenen ilk etnografik materyal “öğrenci Aristov'dan kalan ve daha önce üniversite kütüphanesinde saklanan bir “Aleut elbisesi”dir.¹³ Ancak kaynaklarda bu kostümle ilgili herhangi bir açıklama bulunmamaktadır.¹⁴

XIX. yüzyılın ilk yarısı Rus etnografya biliminin dünya turu seferleri sayesinde olgu ve konu malzemesinin önemli ölçüde zenginleştiği bir dönemdir. Bu dönemde gerçekleştirilen ilmî keşif gezileri sonucunda yerli halklarla ilgili günlük kayıtlar, raporlar, çizimler ve maddi kültür bakiyeleri gibi çok sayıda etnografik materyal derlenmiştir. *Nadir Eserler Odası*'na getirilen ilk büyük koleksiyon seçkin bir ilim insanı ve Kazan Astronomi Okulu'nun kurucularından biri olan astronom İvan Mihayloviç Simonov'un (1794-1855) 1819-1821 yılları arasındaki Birinci Rus Arktik Seferi'nden getirdiği zoolojik, jeolojik ve etnografik materyallerden oluşan koleksiyondur.¹⁵ İ. M. Simonov tarafından güney kutup bölgesinde ve Pasifik Okyanusu adalarında toplanan doğa bilimleri ve etnografya koleksiyonlarının büyük bir kısmı Kazan Üniversitesi'ne verilmiş ve diğer jeoloji ve zooloji müzelerine eklenmiştir.¹⁶ Bu gezi sırasında derlenen materyallerin bir kısmı da St. Petersburg'da bulunan *Rusya Bilimler Akademisi Büyük Petro Antropoloji ve Etnografya Müzesi*'ne (kısa adıyla Kunstkamera) aktarılmıştır. Çoğunlukla Okyanusya¹⁷ kıtası halklarına ait parçalar, geleneksel tekstil ürünleri, ev eşyaları ve silahlardan oluşan 37 parçalık koleksiyon ise *Nadir Eserler Odası*'na devredilmiştir. Bu koleksiyon Simonov tarafından Mayıs-Ekim 1820 tarihleri arasında Pasifik bölgesinin güney kısmında derlenmiştir.¹⁸ 1830'lu yıllarda *Nadir Eserler Odası* giderek daha fazla etnografik materyale ev sahipliği yapmaya başlamıştır. Ağırlıklı olarak Kazan Eğitim Bölgesi'nde bulunan okul ve gimnazyum müdürleri ve şahıslar tarafından bağışlanan eserlerin yanı sıra seyahat ve ilmî keşif gezileri sonucunda oluşturulan koleksiyonlar da bu odaya devredilmiştir.

12 O. A. Masalova, “Etnografiçeskiy Muzej Kazanskogo Universiteta”, *TATARICA. Tatarskaya Entsiklopediya*, <https://tatarica.org/ru/razdely/obrazovanie/vyshshaya-shkola/kazanskij-universitet/ehtnograficheskiy-muzej-kazanskogo-universiteta>, [Erişim Tarihi: 6.09.2024].

13 Akt. G. R. Nazipova, “K İstorii Kabineta Redkostey İmperatorskogo Kazanskogo Universiteta”, *Oteçestvennaya İstoriya*, (2008), s. 27.

14 Guşçina, *Etnografiçesko Sobranie İmperatorskogo Kazanskogo Universiteta: İstoriya Formirovaniya i Razvitiya*, s. 25.

15 E. Guşçina, “Etnografiçeskiy Muzej Kazanskogo Universiteta”, *Bolşaya Rossiyskaya Entsiklopediya*, s. 2, <https://bigenc.ru/c/etnograficheskiy-muzei-kazanskogo-universiteta-flc90b>, [Erişim Tarihi: 07.08.2024].

16 “Perviy Uçeny v Antarktide”, *Russkoe Geografiçeskoe Obşçestvo*, <https://rgo.ru/activity/redaction/news/pervyy-ucheny-v-antarktide/>, [Erişim Tarihi: 07.08.2024].

17 Günümüzde bu isimle adlandırılan Büyük Okyanus'ta dağılmış adaları kapsayan ülkelerden ve Avusturalya'dan oluşan bölgenin adıdır.

18 Guşçina, *Etnografiçesko Sobranie İmperatorskogo Kazanskogo Universiteta: İstoriya Formirovaniya i Razvitiya*, s. 29.

Simonov'un koleksiyonundan sonra *Oda* koleksiyonlarının büyümesi Rusya'da Doğu bilimi çalışmalarının gelişmesine büyük katkıda bulunan Rus Doğu bilimci ve Kazan Üniversitesi profesörlerinden Osip Mihayloviç Kovalevskiy'nin (1801-1879) katkısıyla olmuştur. O. M. Kovalevskiy, 1828-1832 yılları arasında Doğu dillerini incelemek üzere bir ilmî keşif gezisi gerçekleştirmiştir. 4 yıl süren bu gezi sırasında Kovalevskiy, Sibiry'a'yı ziyaret etmiş; Moğol-Buryat ve Tunguz halklarının yaşadığı Transbaykal bozkırlarında seyahat etmiştir. Buryat lamalarıyla kişisel tanışıklığı ve onlarla kurduğu dostane ilişkiler sayesinde Kovalevskiy el yazmaları, kitaplar, Çinlilere, Moğollara ve Buryatlara ait çeşitli kostümler, mutfak eşyaları ve sanat eserleri derlemiştir.¹⁹ Tataristan Cumhuriyeti Devlet Arşivi'nde Kovalevskiy'nin derlediği materyalleri detaylı anlattığı ve bunları birkaç gruba ayırarak sınıflandırdığı bir not defteri muhafaza edilmektedir. Bu defterdeki bilgilere göre, Kovalevskiy, *Oda*'ya 1272 adet etnografik materyalden oluşan bir koleksiyon bağışlamıştır. 1834-1835 yıllarında Kovalevskiy'nin derlediği başka materyaller de *Nadir Eserler Odası*'na getirilmiştir. Bu koleksiyon içerisinde altmış parçadan oluşan bir Tibet eczanesi; bir Budist sunağının objeleri (bakır heykelcikler) ve geniş bir geleneksel kıyafet koleksiyonu yer almıştır.²⁰ Koleksiyondaki materyallerin tamamı Kovalevskiy'nin kendisi tarafından toplanmamış, bazı eserler onun aracılığıyla keşif gezileri sırasında tanıştığı ve ilişki kurduğu kişiler tarafından üniversiteye bağışlanmıştır. XIX. yüzyılın 30'lu yıllarının ikinci yarısında *Nadir Eserler Odası*, Üniversite Konseyi'nin emriyle *Nüimizmatik Odası*'ndan ayrılmış ve Kovalevskiy'nin yetki alanına devredilmiştir. Kovalevskiy'nin *Nadir Eserler Odası*'na müdür olarak atanmasının nedenlerinden biri getirdiği materyalleri bilimsel olarak daha fazla araştırma arzusudur. Onun yönetiminde kendisi tarafından müze için getirilen keşif materyallerine ek olarak müzedeki etnografik koleksiyonlar, Transbaykal halklarının geleneksel günlük ve dinî kültürünü yansıtan, bağışlanan veya üniversite tarafından tahsis edilen fonlarla satın alınan etnografik materyallerle daha da zenginleşmiştir.²¹

Nadir Eserler Odası'nın Doğu koleksiyonları 1840 ve 1850'li yıllarda da sistematik olarak genişlemeye devam etmiştir. *Oda*'nın Doğu koleksiyonlarına bir sonraki ekleme 1840-1850 yılları arasında Çin'de bulunan Rus sinolog Vasiliy Pavloviç Vasilyev (1818-1900) tarafından yapılmıştır. V. P. Vasilyev keşif gezisi süresince aralarında *Nadir Eserler Odası*'na aktarılan 11 eserin de bulunduğu yeni etnografik koleksiyon derlemiştir.²² Pekin'de 14 yıl geçiren Çinli ilim adamı Nikita Yakovleviç Biçurin de Çin'den çok sayıda kitap, el yazması ve günlük yaşamda kullanılan ev eşyaları getirmiştir. Tüm bunlar Kazan İlahiyat Okulu'na teslim edilmiştir.

19 Guşçina, *Etnografiçeskoe Sobranie İmperatorskogo Kazanskogo Universiteta: İstoriya Formirovaniya i Razvitiya*, s. 37-38.

20 Akt. G. R. Stolyarova, E. G. Guşçina, T. A. Titova, "Vostoçnie Kolleksii Kabineta Redkostey Kazanskogo İmperatorskogo Universiteta", *Vestnik KAZGUKI*, No 4, Ç. 2, (2015), s. 38.

21 E. G. Guşçina, T. A. Titova, E. V. Frolova, "Kontseptsii Razvitiya Etnografiçeskogo Muzeya Kazanskogo Universiteta v XIX v.", *Vestnik Antropologii*, No 4 (52), (2020), s. 118.

22 Guşçina, *Etnografiçeskoe Sobranie İmperatorskogo Kazanskogo Universiteta: İstoriya Formirovaniya i Razvitiya*, s. 41-42.

1917'den sonra ise etnografik koleksiyonlar Tataristan Cumhuriyeti Devlet Müzesi'ne ve Kazan Üniversitesi Etnografya Müzesi'ne aktarılmıştır.²³

Nadir Eserler Odası'nın yeni eserlerle zenginleşmesi sadece Rus Doğu bilimi çalışmaları çerçevesinde gerçekleşmemiştir. Örneğin, Amerika'dan gelen ilk etnografik materyaller de bu dönemde *Oda* koleksiyonlarında yer almıştır. Amerika halkları üzerine değerli bir başka koleksiyon ise 1840 yılında denizci ve gezgin Dionisiy Fyodoroviç Zarembo (1797-?) tarafından Kazan Üniversitesi'ne bağışlanmıştır. D. F. Zarembo koleksiyonu Kuzey Amerika yerlilerinden derlenen, içerisinde geleneksel kıyafetler, silahlar ve ev eşyalarının bulunduğu 65 parçadan oluşmakta idi.²⁴

Nadir Eserler Odası'nın etnografik koleksiyonu XIX. yüzyılın 30-40'lı yıllarında on kat artmıştır. 1850'li yıllarda ise Doğu biliminin önünde uzman eğitim kadrosunun olmaması, mezunların alanlarında iş bulamaması gibi birtakım engeller yer almıştır. Bu sebeple 1854-1855 yıllarında Rusya'daki tüm Doğu dillerini tek çatı altında toplamak adına birtakım yeni kararlar alınmıştır. Bu kararlardan biri de St. Petersburg Üniversitesi Doğu Dilleri Fakültesi'nin açılması olmuştur. 1855'te Doğu Dilleri Kürsüsü'nün St. Petersburg'a taşınmasıyla Kazan Üniversitesi'nde Doğu bilimi çalışmalarının ilk dönemi tamamlanmış ve Doğu dillerinin öğretimine bir süreliğine ara verilmiştir. Bu kararın ardından Kazan Üniversitesi'nin bütün öğretmenleri ve öğrencileri St. Petersburg Üniversitesi'ne gönderilmişlerdir. Aynı zamanda Kazan Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunan bütün el yazma ve nadir eserler, Doğu bölümündeki Nüvizmatik Odası da St. Petersburg Üniversitesi'ne gönderilmiştir.²⁵ XIX. yüzyılın ortalarından itibaren Doğu Dilleri Kürsüsü'nün St. Petersburg Üniversitesi'ne devredilmesiyle bağlantılı olarak etnografik koleksiyonlar da Rus Tarihi Kürsüsü'ne aktarılmış ve bu bölüm altında *Anavatan Araştırmaları Müzesi* (Музей Отечества) kurulmuştur. Müze, başta Sibiry ve İdil-Ural bölgesi olmak üzere Rusya halklarının kültürünü ve yaşamını karakterize eden materyallerle zenginleşmeye devam etmiştir.²⁶

Bu taşınmanın sonucunda Kazan Üniversitesi'ndeki Doğu bilimi çalışmaları önemli ölçüde azalmış, bu da *Nadir Eserler Odası* koleksiyonlarının yenilenmesini ve geliştirilmesini olumsuz yönde etkilemiştir. Etnografik koleksiyonlar tarihçilerin bilimsel araştırmalarının ilgi alanına girmemesi sebebiyle eğitim sürecine de dahil edilmemiştir. XIX. yüzyılın ortalarında tarihî ve kültürel anıtların keşfedilmesi ve araştırılmasına yönelik artan kamuoyu ve bilimsel ilgi Kazan Üniversitesi'nde yerel bir "ulusal eski eserler" koleksiyonu oluşturulması sorununu gündeme

23 "Kolleksiı", *Ofitsialnyy Sayt Kazanskogo Federalnogo Universiteta*, https://kpfu.ru/main_page?p_sub=50632&p_id=136280, [Erişim Tarihi: 6.09.2024].

24 G. R. Nazipova, "K İstorii Kabineta Redkostey İmperatorskogo Kazanskogo Universiteta", *İzvestiya Samarskogo Nauçnogo Tsentra RAN*, No 1, (2008), s. 30.

25 M. Usmanov, *Kazan Şarkiyatçılığı'nın Kaderi (XX. Yüzyıl)*, çev. İlyas Kemaloğlu, Janyl Myrza Bapaeva, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2013, s. 22.

26 O. A. Masalova, "Etnograficeskiy Muzej Kazanskogo Universiteta", *TATARICA. Tatarskaya Entsiklopediya*, <https://tatarica.org/ru/razdely/obrazovanie/vyshshaya-shkola/kazanskij-universitet/ethnograficheskiy-muzej-kazanskogo-universiteta>, [Erişim Tarihi: 6.09.2024].

getirmiştir. Bunun sonucunda *Nadir Eserler Odası*, *Yerel Eski Eserler ve Etnografya Müzesi* adı altında yeniden yapılandırılmıştır. Bu dönemde müzenin sadece adı değil, aynı zamanda gelişimi ve yeni koleksiyonlar edinme yöntemi de değişmiş, müze yönetimi daha çok İdil-Ural bölgesi halklarının kültürel mirasının korunması ve sergilenmesini bir öncelik haline getirmiştir.²⁷

1851-1856 yıllarında *Nadir Eserler Odası*'nın çalışmalarında bir durgunluk yaşanmıştır. Yeni bir müdürün atanması ve *Oda*'nın üniversite bünyesindeki konumunun yeniden belirlenmesi gerekmiştir. Bu sebeple 1856'da geçici olarak *Nadir Eserler Odası* ile *Nümismatik Odası*'nın başkanlık görevini Rus tarihçi ve filolog Viktor İvanoviç Grigoroviç (1815-1876) üstlenmiş; ancak bir yıl sonra bu görev Rus tarihçi Stepan Vasilyeviç Yeşevskiy'e (1829-1865) devredilmiştir. Onun girişimiyle 1857'de *Nadir Eserler Odası*, Kazan Üniversitesi'nin yeni bir eğitim ve yardımcı birimi olarak *Yerel Eski Eserler ve Etnografya Müzesi*'ne (Музей Местных Древностей i Etnografii) dönüştürülmüştür. S. V. Yeşevskiy'nin amacı, yeni müze kapsamında üniversitenin ihtiyaçlarına karşılık gelen ve dönemin etnografya ilminin de gelişmekte olduğu farklı disiplinlerin gelişimi için daha yararlı olan geniş bir “yerel eski eserler” koleksiyonu oluşturmaktır. Bu dönemde müzenin sadece adı değil envanteri de değişmiştir.²⁸ Kazan Üniversitesi'nin XIX. yüzyılın 60-70'li yıllarındaki durumuna ilişkin raporlarda müze bazen *Nadir Eserler Müzesi* olarak geçse de daha çok *Yerel Eski Eserler Müzesi*, *Yerel Eski Eserler ve Etnografya Müzesi* ya da sadece *Etnografya Müzesi* olarak anılmıştır. Yeşevskiy'nin Moskova'ya gitmesinden sonra Boris İvanoviç Ordinskiy (1823-1861) geçici olarak *Yerel Eski Eserler ve Etnografya Müzesi*'nin başına getirilmiş; ancak bu görev onun ilgi alanına girmediği için Yeşevskiy'nin kendisi tarafından bu pozisyon için önerilen N. A. Popov'a devredilmiştir. 1857-1860 yılları arasında müzenin başkanlığını yapan Popov döneminde müze fonları bölge yetkilileri tarafından bağışlanan, Samara ve Orenburg vilayetlerinin ağırlıklı olarak “Rus olmayan nüfusun” kültürünü ve yaşamını karakterize eden etnografik materyallerle gelişmeye devam etmiştir.²⁹

1860'da *Yerel Eski Eserler ve Etnografya Müzesi* ile *Nümismatik Odası*, Kazan Üniversitesi'nde Rus tarihi alanında görev yapan Profesör Nikolay Alekseyeviç Firsov'un (1831-1896) sorumluluğuna verilmiştir. N. A. Firsov'un müdürlüğü döneminde 1863 yılında *Yerel Eski Eserler ve Etnografya Müzesi*, *Güzel Sanatlar Müzesi* ve *Nümismatik Odası* birleştirilmiştir. Sonuç olarak, Tarih ve Filoloji Fakültesi'nin oldukça büyük bir eğitim ve yardımcı alt bölümü olarak Firsov'un müdürlüğü döneminde *Etnografya*, *Antik Çağ*, *Güzel Sanatlar*, *Sikke ve Madalya Koleksiyonu Müzesi* (Музей Etnografii, Древности, изысканий искусства, Собрания Monet i Medaley) adıyla kurulmuştur. Rus Doğu bilimci ve Arapça uzmanı İvan Nikolayeviç Holmogorov (1819-1891) bu birleşik müzenin ilk küratörü olmuştur. Firsov döneminde müze bünyesinde bir de kütüphane kurulmuş, bu sayede müzenin eğitim faaliyetleri daha nitelikli bir

27 Guşçina, *Etnografiçeskoe Sobranie İmperatorskogo Kazanskogo Universiteta: İstoriya Formirovaniya i Razvitiya*, s. 50-51; Guşçina, “Etnografiçeskiy muzey Kazanskogo Universiteta”, *Bolşaya Rossiyskaya Entsiklopediya*, s. 2-3, <https://bigenc.ru/c/etnograficheskii-muzei-kazanskogo-universiteta-f1c90b>, [Erişim Tarihi: 07.08.2024].

28 Guşçina, *Etnografiçeskoe Sobranie İmperatorskogo Kazanskogo Universiteta: İstoriya Formirovaniya i Razvitiya*, s. 54.

29 *Age*, s. 57.

hal almıştır. Müze kütüphanesinin açıldığı ilk yıllarda müzede 250 kitap, broşür ve harita yer almıştır.³⁰

Yine bu dönemde müze koleksiyonlarında gözle görülür bir artış yaşanmıştır. 1880'de müzenin etnografik ve arkeolojik koleksiyonuna yeni materyaller eklenmiştir. Bunlardan en önemlisi Zooloji Müzesi'nin konservatörü tarafından Semerkant'tan getirilen çeşitli yerel eşyalar ve günlük ev materyallerinden oluşan bir koleksiyondur. 1880'lerde Kazan Üniversitesi zoologları, biyologları ve botanikçileri bölgenin kapsamlı araştırması için sık sık Orta Asya'ya gönderilmişler ve bu gezilerden getirdikleri etnografik ve arkeolojik materyalleri Kazan Üniversitesi müzelerine bağışlamışlardır. Örneğin, 1879-1882 yıllarında Botanik Odası'nın küratörü S. M. Smirnov, Fergana bölgesine (Fergana ve Hokand, eski Hokand Hanlığı toprakları, Doğu Türkistan) gönderilmiştir. Smirnov, bu gezi sırasında bölgenin özelliklerini kapsamlı bir şekilde ortaya koyan erkek ve kadın gömlekleri, ayakkabılar, başlıklar gibi geleneksel kıyafetler, ev eşyaları, koyun kırpma bıçakları, ham ipek gibi nüfusun ana mesleklerini karakterize eden aletler ile gıda maddeleri (kurut, çay, ekme) olmak üzere birçok materyal derlemeye çalışmıştır.³¹ XIX. yüzyılın 70'li yıllarının başında müzede 956 etnografik ve arkeolojik eser bulunurken 80'li yılların başında bu sayı 1.642'ye ulaşmıştır. Kütüphane bünyesinde ise 3.528 cilt kitap ve 26 adet el yazması eser mevcuttur. Bu dönemde müzenin kültürel ve eğitsel çalışmaları da önemli ölçüde artmıştır.³²

20 Ağustos 1885'te müzeyi denetlemek üzere Kazan Üniversitesi profesörleri Rus jeolog Aleksandr Anatolyeviç Ştukenberg (1844-1905), Rus tarihçi Dmitriy Aleksandroviç Korsakov (1843-1920) ve filolog ve nümizmat Dariy İlyiç Naguyevskiy (1845-1918)'den oluşan özel bir komisyon görevlendirilmiştir. Komisyon verilerine göre eğer öğretim üyeleri arasında nümizmatik müzesinin yönetimini üstlenecek bir kişi varsa ayrı bir nümizmatik müzesi kurulmalıdır. Özellikle Çarlığın Kuzey-Doğu bölgesi olmak üzere özel bir Rus tarihi müzesi ve yine bir müdürün gözetiminde eski eserler müzesi kurulması gerekmektedir. Bu müzeler özel müdürlerin sorumluluğunda olmalıdır. Sonuç olarak, 1885 yılında Firsov'un Üniversite Konseyi'ne başvurusu ve özel olarak oluşturulan Komisyon'un çalışmaları sonucunda, *Etnografya, Antik Çağ, Güzel Sanatlar, Sikke ve Madalya Koleksiyonu Müzesi* koleksiyonundan üç bağımsız müze kurulmuştur. Bunlar; Firsov müdürlüğünde *Anavatan Araştırmaları Müzesi*; D. İ. Naguyevskiy müdürlüğünde *Nümizmatik Müzesi* ve filolog ve Yunanca uzmanı Dmitriy Fedoroviç Belyaev (1846-1901) müdürlüğünde kurulan *Eski Eserler ve Güzel Sanatlar Müzesi*'dir. Böylece, XIX. yüzyılın 50-80'li yıllarında Kazan Üniversitesi'ndeki etnografik koleksiyonların oluşum sürecinde büyük değişiklikler meydana gelmiştir.³³

30 *Age.*, s. 59;62.

31 *Age.*, s. 64-65.

32 Nazipova, "K İstorii Kabineta Redkostey Imperatorskogo Kazanskogo Universiteta", s. 33.

33 Bz. Guşçina, *Etnografiçeskoe Sobranie Imperatorskogo Kazanskogo Universiteta: İstoriya Formirovaniya i Razvitiya*, s. 69-71.

1885 yılında müzenin *Etnografya, Eski Eserler ve Güzel Sanatlar Müzesi* ile *Anavatan Araştırmaları Müzesi* olarak ikiye ayrılmasına karar verilmiştir. *Etnografya, Eski Eserler ve Güzel Sanatlar Müzesi*'nde İdil-Ural bölgesi halklarının (Mariler, Mordvalar, Udmurtlar, Tatarlar ve Ruslar) etnografyası üzerine koleksiyonlar oluşturulmuş ve bu süreçte Rus tarihçiler ve etnograflar İvan Nikolayeviç Smirnov (1856-1904), Nikolay Vasilyeviç Nikolskiy (1878-1961), Guriy İvanoviç Komissarov (1883-1969) ve Katanov önemli rol oynamışlardır.³⁴

XIX. yüzyılın sonundan itibaren Katanov ilmî gezileri sırasında derlediği etnografik materyalleri Anavatan Araştırmaları Müzesi'ne bağışlamaya başlamıştır. Katanov'un sayesinde müze, Çarlık Rusya'nın kuzeydoğu kesimindeki Türk halklarının günlük hayatlarını ve dinî kültürünü yansıtan materyallerden oluşan koleksiyonlarla zenginleştirilmiştir. Günümüzde hâlen Kazan Üniversitesi Etnografya Müzesi'nde Katanov'a ait çok değerli koleksiyonlar sergilenmektedir. Müze envanterinde Katanov'un bağışladığı, EMU No. 30 (ЭМУ No 30) numaralı bir koleksiyon bulunmaktadır. 1910 yılında Katanov tarafından bağışlanan, toplam 12 parçadan oluşan 30 numaralı koleksiyon, Yenisey vilayeti Minusinsk kazasında yaşayan Sagayların dünya görüşünü ve kozmolojisini yansıtan bir şaman kostüm takımından ibarettir. Koleksiyon içerisinde uzun bir kaftan/cüppe ve bir şaman başlığı, bir tef, üç tokmak, iki çift yazlık ve iki çift kışlık eldiven, bir çift tütün kesesi, bir pipo ve iki çakmaktaşı bulunmaktadır.³⁵ Katanov, Minusinsk'te yaşayan Kaçinlere, Beltirlere ve Uryanhaylara ait detaylı açıklaması yapılmış 30 adet fotoğrafı da 1900 yılında müzeye bağışlamıştır. Müze'de sergilenen Katanov'a ait her materyalin üzerinde nerede bulunduğunu, kime ait olduğunu, kullanım amacını gösteren detaylı bir künye bilgisi bulunmaktadır. Ayrıca koleksiyonda sergilenen etnografik materyaller hakkında çalışmalar da yayımlamıştır.³⁶

1870-1913 yılları arasında müze bünyesinde Anavatan Araştırmaları Müzesi, Coğrafya Odası ve Arkeoloji, Tarih ve Etnografya Cemiyeti Müzesi'nin koleksiyonları bir arada sergilenmiştir. Kazan Üniversitesi bünyesinde etnografik koleksiyonlara sahip iki müze daha kurulmuştur. Bunlar; Rus Jeolog Pyotr İvanoviç Krotov tarafından kurulan *Coğrafya Odası* (Kabinet Geografii) ve Smirnov, Nikolskiy ve Katanov'un etnografik koleksiyonlarının sergilendiği *Arkeoloji, Tarih ve Etnografya Cemiyeti Müzesi*'dir.³⁷

1878'de Kazan Üniversitesi bünyesinde *Arkeoloji, Tarih ve Etnografya Cemiyeti*'nin kurulması Kazan'da etnografya ve arkeoloji okulunun oluşumunda önemli rol oynamıştır. Cemiyet'in Kazan'da kurulması tesadüf değildir. Zira o dönemde Kazan, Rusya'nın en doğusunda bulunan bir üniversite şehridir. Cemiyet kurulmadan önce tarih, dil, arkeoloji ve etnografya alanlarında

34 Guşçina, "Etnograficeskiy Muzei Kazanskogo Universiteta", *Bolşaya Rossiyskaya Entsiklopediya*, s. 3, <https://bigenc.ru/c/etnograficeskii-muzei-kazanskogo-universiteta-flc90b>, [Erişim Tarihi: 07.08.2024].

35 Guşçina, Sergeeva, "Posredniki Mejdu Mirami: Şamanskii Kollektii Etnograficeskogo Muzeya Kazanskogo Universiteta", s. 23-24.

36 Gülcan İnalçık, *Nikolay Fedoroviç Katanov'un Hayatı, Kütüphanesi ve Türkoloji Alanındaki Eserleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2022, s. 116-117.

37 Guşçina, "Etnograficeskiy Muzei Kazanskogo Universiteta", *Bolşaya Rossiyskaya Entsiklopediya*, s. 3, <https://bigenc.ru/c/etnograficeskii-muzei-kazanskogo-universiteta-flc90b>, [Erişim Tarihi: 07.08.2024].

çalışan ilim adamları çeşitli bölümler, fakülteler ve kurumlar arasında dağılmış durumdaydı ve birçok çalışma birbiriyle bağlantısı olmayan tarihçiler tarafından yürütülüyordu.³⁸ Cemiyetin kuruluşunun hemen ardından çok sayıda araştırma çalışması başlatılmıştır. *İzvestiya Obşçestva Arheologii, İstorii i Etnografii* ise etnografik çalışmaların yayımlandığı bir yayın organ olmuştur. 1878-1930 yılları arasında faaliyet gösteren Cemiyet her yıl etnografik keşif gezileri düzenleyerek bu gezilerden elde edilen koleksiyonların müzeye getirilmesinde öncülük etmiştir. Cemiyet, Rusya'nın farklı bölgelerindeki ilim insanlarını bir araya getirmiş ve akademik tartışmalar için bir platform oluşturmuştur. Kazan Üniversitesi Etnografya Müzesi müdürlerinden E. G. Guşçina'nın da belirttiği gibi bu cemiyet “rütbelerin, derecelerin, milliyetlerin ve dinlerin” farklılaşmadığı ve herkesin aynı haklara sahip olduğu bir “ilim kardeşliği” olarak kurulmuştur. Özellikle Smirmov, Katanov, Nikolskiy, Nikolay İvanoviç İliminskiy (1822-1891), Rus tarihçi ve etnograf Vasiliy Konstantinoviç Magnitskiy (1839-1910) İdil-Ural halklarının etnografik incelemesine önemli katkılarda bulunmuşlardır. Cemiyet toplantılarında saha araştırmalarının sonuçlarını paylaşmışlardır. Cemiyet üyeleri konuşmalarında halkların etnogenezi, komşu kültürlerin etkileşimi ve ekonomik faktörlerin etkisi altındaki toplulukların sosyal yapısındaki değişikliklere de değinmişlerdir. Cemiyet bünyesinde görev alan ilim adamlarının en büyük meziyeti, kaybolma aşamasında olan ve daha sonra sahadaki araştırmacılar için erişilemez olan görsel materyali biriktirmiş olmalarıdır. *Arkeoloji, Tarih ve Etnografya Cemiyeti Müzesi*, cemiyet üyelerinin bağışlarıyla zenginleştirilmiştir. Müzenin sergileri, cemiyet müzesinin bilimsel ilgi alanlarına karşılık gelen İdil-Ural bölgesi, Sibiry ve Türkistan halklarının kültürünü yansıtan etnografik materyallere ev sahipliği yapmıştır.³⁹

1880'lerin sonlarından itibaren Rusya'nın sosyo-ekonomik hayatında ve siyasi yapısında değişiklikler meydana gelmiştir. Bu nedenle ülkede ileri düzeyde coğrafya ve etnografya eğitimi verecek uzman kadrolara ihtiyaç duyulmuştur. Rus üniversiteleri bünyesinde açılan ilk coğrafya ve etnografya kürsüleri Rusya'da coğrafya ve etnografyanın bir ilim dalı olarak oluşmasında ve gelişmesinde öncülük etmişlerdir. Kazan Üniversitesi bünyesinde kurulan Coğrafya ve Etnografya Kürsüsü başlangıçta 1884 yılında Tarih ve Filoloji Fakültesi'nde açılmış; ancak 1888 yılında Fizik ve Matematik Fakültesi bünyesine dahil edilmiştir. Coğrafya ve Etnografya Kürsüsü'nün ilk başkanı Pyotr İvanoviç Krotov'dur. Coğrafyacıların ve etnografaların meslekî eğitim almalarında büyük rol oynayan P. İ. Krotov, coğrafyayı *Rus Coğrafya Okulu* çerçevesinde ele almış, onu kapsamlı bir yeryüzü bilimi olarak tanımlamıştır. Eğitim sürecini organize etme, kaliteli bir öğretim ve destek tabanı oluşturma konusunda önemli büyük çalışmalar yapan Krotov, kürsü bünyesinde bir kütüphane ve *Coğrafya Odası* da kurmuştur. Kütüphanede coğrafi haritalar, çizimler, atlaslar, antropolojik ve etnografik koleksiyonlar, özel çalışmalar için araçlar ve yardımcı ders kitapları yer almıştır. *Coğrafya Odası*'nın etnografik koleksiyonları Krotov tarafından Hamburg'daki Umlauff Müzesi'nden satın alınmıştır. Sergiler, genel ve özel etnografya dersleri

38 M. V. Eremina, “Busigin E. P., Zorin N. V., Etnografiya v Kazanskom Universitete, izd. Kazan. Un-ta, 2002, 220c.”, *Sotsialnie i Gumanitarnie Nauki. Oteçestvennaya i Zarubejnaya Literatura*, Seriya 5, No 4, (2004), s. 153.

39 Bk. E. Guşçina, “Etnografiya v Kazanskom Universitete”, *Almanah «Etnodialogi»*, No 2 (58), (2019), s. 195-198.

için görsel alan materyalleri olarak eğitim sürecine eşlik etmiştir.⁴⁰ 23 yıl sürdürdüğü başkanlık görevi süresince Krotov, İdil-Ural halkları hakkında etnografik koleksiyonların toplanması ve envanterinin oluşturulması konusunda birçok çalışma yürütmüştür. Krotov'un imzasını taşıyan Mariler, Udmurtlar ve diğer halkların ulusal kıyafetlerinin yansıtıldığı çok sayıda fotoğraf halen Etnografya Müzesi'nde saklanmaktadır.⁴¹

1911'de Coğrafya ve Etnografya Kürsüsü başkanlığına Rus coğrafyacı ve etnograf Profesör Bruno Fridrihoviç Adler seçilmiştir. Adler, Kazan Üniversitesi'nde etnografyanın bir ilim dalı olarak gelişmesine ve etnografların profesyonel bir eğitim almalarına önemli katkılarda bulunmuştur. Onun girişimi ve doğrudan katılımıyla öğrencilerin Sibirya'ya etnografik araştırma gezileri hazırlanmış ve organize edilmiştir. Coğrafya ve Etnografya Kürsüsü'nün Adler tarafından yönetildiği dönem (XIX. yy. sonu-XX. yy. ilk yarısı) Kazan Üniversitesi'nde etnografya eğitiminin en parlak dönemidir. 1913 yılında Adler'in girişimiyle Anavatan Araştırmaları Müzesi, *Coğrafya Odası ve Arkeoloji, Tarih ve Etnografya Cemiyeti Müzesi*'nin etnografik koleksiyonları *Etnografya Müzesi* (Etnografiçeskiy Muzey) adı altında birleştirilmiştir. Etnografya Müzesi'nde 1913-1925 yılları restorasyon çalışmaları yürütülmüş, kültürel ve eğitim çalışmaları daha da geliştirilmiştir. Bu bağlamda müze bünyesinde halka açık konferanslar, sergiler ve halk müziği konserleri düzenlenmiştir. 1922 yılında Adler'in üniversiteden ayrılmasından sonra koleksiyon derleme çalışmaları durmuş, sadece koleksiyonların korunması sürdürülmüştür. 1925-1940'lı yıllar Kazan Üniversitesi'ndeki etnografya ilminin gelişimi ve *Etnografya Müzesi* için zor bir dönem olmuştur. Bu dönemde bölümde yeniden yapılanmaya gidilmiş, eğitilmiş personel eksikliği sebebiyle 1929 yılından itibaren etnografya kürsüsü öğrencilerinin eğitimi ve etnografik araştırmalar durdurulmuş, müze kapatılmıştır. 1930 yılında ise Arkeoloji, Tarih ve Etnografya Cemiyeti kapatılmıştır. Müze adeta bir "deponya" dönüştürülmüştür. 1942-1943 yıllarındaki Büyük Vatanseverlik Savaşı sırasında ise müze binası Kazan'a tahliye edilen SSCB Bilimler Akademisi'nin atom çekirdeği laboratuvarına ev sahipliği yapmıştır.⁴²

1945 yılında Rus etnograf, coğrafyacı ve pedagoğ Nikolay İvanoviç Vorobyov'un (1894-1967) müdürlüğü sırasında Etnografya Müzesi'nde yeniden restorasyon çalışmaları başlatılmış; müze envanterlerini iyileştirmek adına teknik çalışmalar yürütülmüş ve İdil-Ural bölgesi halkları üzerine yeni sergi koleksiyonları oluşturulmuştur. Müze, 1960'ların ortalarından bu yana Etnografya ve Arkeoloji Kürsüsü'nün yetki alanındadır. Rus etnograflar Yevgeniy Prokopyeviç Busıgin (1914-2008), Nikolay Vladimiroviç Zorin (1923-2006) ve Garun Valeyeviç Yusupov

40 Bk. Guşçina, "Etnografiya v Kazanskom Universitete", s. 195-197; Guşçina, "Etnografiçeskiy Muzey Kazanskogo Universiteta", *Bolşaya Rossiyskaya Entsiklopediya*, s. 3, <https://bigenc.ru/c/etnograficheskii-muzei-kazanskogo-universiteta-flc90b>, [Erişim Tarihi: 07.08.2024].

41 Eremina, "Busıgin E. P., Zorin N. V., Etnografiya v Kazanskom Universitete, İzd. Kazan. Un-ta, 2002, 220c.", s. 154.

42 Guşçina, "Etnografiçeskiy Muzey Kazanskogo Universiteta", *Bolşaya Rossiyskaya Entsiklopediya*, s. 4, <https://bigenc.ru/c/etnograficheskii-muzei-kazanskogo-universiteta-flc90b>, [Erişim Tarihi: 07.08.2024]; Masalova, "Etnografiçeskiy Muzey Kazanskogo Universiteta", *TATARICA. Tatarskaya Entsiklopediya*, <https://tatarica.org/ru/razdeliy/obrazovanie/vyshaya-shkola/kazanskij-universitet/etnograficheskij-muzej-kazanskogo-universiteta>, [Erişim Tarihi: 6.09.2024].

(1914-1968) bu konuda büyük rol oynamışlardır. 1959'da N. V. Zorin başkanlığında Tataristan'ın kuzeybatı bölgelerine ilmi keşif gezisi düzenlenmiştir. Bu gezinin sonucunda müze koleksiyonu Kazan Tatarları ile ilgili materyallerle doldurulmuştur. Etnografya Müzesi'ne önemli bir katkı da E. P. Busıgın tarafından 1961 yılında Vietnam'dan getirilen ev eşyaları, çizimler ve fotoğraflardan oluşan koleksiyon ile olmuştur. 1946-2004 yılları arasında Etnografya Müzesi'nde sadece kültürel eğitim ve araştırma çalışmaları yürütülmüştür. 2004 yılından bu yana müze sistematik olarak faaliyetlerine devam etmektedir. Etnografya Müzesi günümüzde Kazan (Volga Bölgesi) Federal Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Enstitüsü'nün yapısal bir alt bölümüdür. Müze, her yıl kendi bünyesinde sergiler düzenlemektedir. Müze koleksiyonları müzeler arası sergi projelerine katılmaktadır. Müze bünyesinde düzenli olarak uzmanlık eğitimi alan öğrenciler için dersler verilmektedir. Bölge halkı için ise tematik geziler ve açık konferanslar düzenlemektedir.⁴³

Bruno Fridrihoviç Adler'in Hayatı ve Müzecilik Faaliyetleri

Bruno Fridrihoviç Adler⁴⁴, XX. yüzyılın başlarında Rusya'da etnografya, coğrafya, antropoloji ve müzecilik alanında yürütülen çalışmaların en parlak temsilcilerinden biridir. B. F. Adler, 26 Ekim 1874'te Voronej'de dünyaya gelmiştir. Voronej Gimnazyumu'ndan 1893'te mezun olan Adler, aynı yıl Moskova Üniversitesi Fizik-Matematik Fakültesi Doğa Bilimleri bölümüne kaydolmuştur. Adler'in yetenekleri ve çalışma azmi Moskova Üniversitesi Coğrafya ve Antropoloji Kürsüsü başkanı ve *Zemlevedenie* dergisinin editörü Profesör Dmitriy Nikolayeviç Anuçin'in (1843-1923) dikkatini çekmiştir. D. N. Anuçin, Adler'in öğretmeni ve ilmi danışmanı olarak ona coğrafya, etnografya ve müze çalışmaları sevgisini aşılamıştır. Anuçin, Adler'i halefi olarak görmüş ve hayatının sonuna kadar ona karşı dostane duygular beslemiştir.⁴⁵

Adler, 1899'da Moskova Üniversitesi'nden birincilikle mezun olmuştur. Mezuniyetinin ardından Leipzig Üniversitesi'ne giden genç ilim adamı 1899-1901 yılları arasında dönemin önde gelen Alman coğrafyacı ve etnograflarından Friedrich Ratzel (1844-1904) danışmanlığında stajını tamamlamıştır. Leipzig Üniversitesi'nde bulunduğu süre boyunca Adler, Profesör Heinrich Krender (1841-1913) ile jeoloji, Arthur Oettingen (1836-1920) ile meteoroloji ve haritacılık üzerine de çalışmalar yürütmüştür. 1901'de *Severoaziatskaya Strela* (Der Nordaasiatische Pfeil/ Kuzey Asya Oku) başlıklı tezi ile doktor unvanını almaya hak kazanmıştır.⁴⁶

43 Guşçına, "Etnograficeskiy muzey Kazanskogo Universiteta", *Bolşaya Rossiyskaya Entsiklopediya*, s. 4-5, <https://bigenc.ru/c/etnograficeskii-muzei-kazanskogo-universiteta-flc90b>, [Erişim Tarihi: 08.08.2024].

44 Almanca Bruno Wilhelm Karl Adolf Adler.

45 "Adler Bruno Fridrihoviç", *Ofitsialny Sayt Kazanskogo Federalnogo Universiteta*, <https://kpfu.ru/imoiv/etnograficeskij-muzej/personalii/adler-bruno-fridrihovich/adler-bruno-fridrihovich-70100.html>, [Erişim Tarihi: 08.08.2024]; Aleksandr Volodçenko, "Adler Bruno Fridrihoviç (k 145-letiyu so dnya rojdeniya. Biograficeskiy Fotoatlas", Drezden (2019), s. 4-5.

46 B. Gohnadel, "Adler Bruno", *Nemtsı Rossii. Entsiklopediya*, Tom 1, Moskva (1999), s. 25; *Antropologiya Peremen: Sudbnı Etnografıov Kazanskogo Universiteta na Rubeje Epoh. Katalog Vıstavki*, 16 Oktyabrya-8 Dekabrya 2017 goda, Sost. F. F. Başkırtseva, M. V. Vyatçına, E. G. Guşçına i dr., izd. Kazan. Un-ta, Kazan 2017, s. 14.

Almanya’da bulunduğu sürede Adler, Leipzig Etnografya Müzesi’nin (şimdiki adıyla Grassimuseum) yanı sıra Bremen’deki Etnografya ve Ticaret Müzesi, Kopenhag, Stockholm ve diğer şehirlerdeki etnografya müzeleri de dâhil olmak üzere Batı Avrupa’daki diğer birçok etnografya müzesini ayrıntılı olarak incelemiştir. Leipzig Etnografya Müzesi tarafından Sibirya Etnografya Bölümü’nün yardımcı küratörü olarak işe alınan ilk yabancı uzmandır (1901-1902). 1890-1902 yılları arasında yayımlanan ilk eserlerini bu dönemde kaleme almıştır. Orta Avrupa’nın buzul bölgelerinin morfolojisi hakkında bilgi verdiği *Severogermanskaya Nizmennost* (Kuzey Almanya Ovası); *Russkiy Antropologičeskiy Jurnal*’da yayımlanan *Prohishojdenie i Pereselenie Narodov s Geografičeskoj Točki Zrenie* (Coğrafi Açından Halkların Kökeni ve Göçü); *Leydenskiy Etnografičeskiy Muzey* (Leiden Etnografya Müzesi) Adler’in ilk çalışmalarındandır. Rus Türkolog Vasiliy Vasilyeviç Radlov (1837-1918) 1902’de Adler’i Petersburg Antropoloji ve Etnografya Müzesi’nde ders vermesi için davet etmiştir.⁴⁷

Adler, 1902’de Rusya’ya dönmüş ve Petersburg Antropoloji ve Etnografya Müzesi’nde küratör olarak çalışmaya başlamış ve onlarca yıldır mahzenlerde ve çekmecelerde duran etnografik materyallerden oluşan koleksiyonları kataloglamak ve düzenlemekle meşgul olmuştur. Burada Radlov, Rus etnograf Lev Yakovleviç Şternberg ve genç ilim insanlarının yetiştirilmesinde büyük katkısı olan diğer etnografik ve müze uzmanlarıyla tanışmıştır. 1 Mayıs 1904’te müze yönetimi tarafından Adler üç haftalığına Almanya’ya gönderilmiştir. Bu gezinin amacı şöyledir: Dr. Hermann Mayer ve Oskar Mengelbier, Radlov’a “çeşitli Güney Amerika halklarından topladıkları koleksiyonları Büyük Petro Antropoloji ve Etnografya Müzesi’ne bağışladıklarını, böylece müzenin Aachen’da depolanan koleksiyonları teslim almak ve derlemek üzere birini gönderebileceğini, Dr. Mayer’in de bu kişinin gönderilmesi ve koleksiyonların derlenmesi için masraflarını üstleneceğini” bildirmişlerdir. Radlov da Adler’i koleksiyonu teslim almak üzere üç haftalığına Aachen’a göndermiştir. Mayer, 6 Mayıs 1904’te müze yönetimine telgrafla 500 mark ve Adler aracılığıyla 8000 marklık bir çek göndermiştir. Müdürlük bu parayla müze için yeni koleksiyonların satın alım masraflarını karşılamıştır. Ayrıca 1903-1904 yılları arasında Radlov ve Adler, “Çocuk Dünyası” adlı uluslararası bilim ve sanayi sergisinin hazırlanmasında yer almışlar ve serginin etnografya bölümüne başkanlık etmişlerdir.⁴⁸

Adler, 1906’da coğrafya ve etnografya alanında yüksek lisans sınavını geçerek 5 yıl boyunca eş zamanlı olarak hem Kadınlar Pedagoji Enstitüsü (Jenskiy Pedagogičeskiy İnstitut)’nde antropoloji dersleri vermiş hem de St. Petersburg’daki Askerî Eğitim Kurumları Pedagoji Müzesi’nde Coğrafya Bürosu başkanlığı görevini yürütmüştür. Bu görevi sırasında ilköğretim müfredatı ile kitaplarının iyileştirilmesi ve coğrafyanın bir ilim dalı olarak tanıtılması için çalışmalar yapmıştır. Adler, Kadınlar Pedagoji Enstitüsü’nde Yuliy Mihayloviç Şokalskiy,

47 E. S. Soboleva, “Peterburgskiy Etap Nauçnoy Karyeri Bruno Fridrihoviça Adlera”, *Nemtsı v Sankt-Peterburge Biografičeskiy Aspekt*, Vıpusk 13, Rossiyskaya Akademiya Nauk, Muzei Antropologii i Etnografii im. Petra Velikogo (Kunstkamera), Sankt-Peterburg 2022, s. 287.

48 Soboleva, “Peterburgskiy Etap Nauçnoy Karyeri Bruno Fridrihoviça Adlera”, s. 291-292.

Aleksandr Petroviç Neçayev gibi dönemin önde gelen coğrafyacıları, jeologları ve kartografları ile birlikte çalışmış ve onların yanında pedagojik becerilerini geliştirmiştir.⁴⁹

Adler, 25 Mayıs-1 Eylül 1907 tarihleri arasında müze koleksiyonlarını görmek üzere Kopenhag ve Paris'e gönderilmiştir. Petersburg Antropoloji ve Etnografya Müzesi'nde çalıştığı dönemde Adler yeni gelen materyalleri kayıt altına almış ve yabancı koleksiyoncular da dâhil olmak üzere koleksiyoncuların koleksiyonlarını satın alma konusunda onlarla yazışmıştır. Çin, Japon, Tibet, Moğol, Buryat, Kalmuk, Hint koleksiyonlarının yanı sıra arkeolojik ve antropolojik olanlar da dâhil olmak üzere Rusya'nın farklı bölgelerinden koleksiyonların envanter çalışmalarını yürütmüştür. 1909'da o dönemde Rusya'nın etnografya alanında en büyük müzesi kabul edilen *Rus Müzesi* (Russkiy Muzei)'nin Etnografya Bölümü'nde küratör olarak çalışmaya başlamıştır.⁵⁰ Bir yıl sonra ise Adler, Rus Müzesi adına Sibirya ve Uzak Doğu'daki başlıca müze merkezlerine bir seyahat gerçekleştirmiştir. Sibirya'ya giderken Kazan'a da uğrayan Adler, burada Kazan Üniversitesi bünyesindeki müzeleri ve üzerinde derin bir etki bırakan *Coğrafya Odası*'nı (Geografiçeskiy Kabinet) incelemiştir. Adler, Habarovsk'ta, Ussuriysk bölgesinin ünlü gezgini ve kâşifi, Gorodekovo Müzesi Müdürü Vladimir Klavdieviç Arsenyev ile bir araya gelmiştir.⁵¹

Adler, 1911 yılında Moskova Üniversitesi'nde *Kartı Pervobitnih Narodov* (İlkel Halkların Haritaları) konulu tezini başarıyla savunmuş ve Coğrafi Bilimler alanında uzman unvanını almıştır. Aynı yıl Millî Eğitim Bakanlığı tarafından Kazan Üniversitesi Coğrafya ve Etnografya Kürsüsü'ne profesör olarak atanmış ve 1922 yılına kadar aynı kürsüde başkanlık görevini yürütmüştür. Adler'i üniversiteye öneren Pyotr İvanoviç Krotov'dur. Krotov, Adler'i seçkin ve çok yönlü bir ilim adamı, deneyimli bir öğretmen ve müze çalışmalarında uzman bir isim olarak nitelendirmiş ve onun almış olduğu etnoloji eğitiminin Kazan Üniversitesi için çok yararlı olduğunu belirtmiştir. Adler, Kazan Üniversitesi'nde Coğrafya Bölümü ve Etnografya Bölümü olmak üzere iki ayrı yapının oluşturulmasını; ancak her iki disiplinin de Fizik ve Matematik Fakültesi bünyesinde bulunarak müfredatta yer almasını savunmuş, Sibirya halklarına yönelik keşif çalışmaları da dâhil olmak üzere antropolojik ve etnografik çalışmalarda bulunmuştur. İlmî araştırmalarda müzelere büyük önem veren Adler, Rus tarihçi ve etnograf İvan Nikolayeviç Smirnov'u takip ederek, kültürel ve yerel komplekslerin en eksiksiz yansıması olarak açık hava müzelerinin oluşturulması gerektiğini savunmuştur.⁵²

Adler'in coğrafya ve etnografya konusundaki görüşleri Kazan Üniversitesi'ndeki faaliyetlerine de yansımıştır. Krotov'un üniversitede coğrafya eğitiminin gelişimine yaptığı katkıyı çok takdir

49 Gohnadel, "Adler Bruno", s. 26; Soboleva, "Peterburgskiy Etap Nauçnoy Karyeri Bruno Fridrihoviça Adlera", s. 291-294.

50 Soboleva, "Peterburgskiy Etap Nauçnoy Karyeri Bruno Fridrihoviça Adlera", s. 295.

51 Gohnadel, "Adler Bruno", s. 26; Guşçina, *Etnografiçeskoje Sobranie İmperatorskogo Kazanskogo Universiteta: İstoriya Formirovaniya i Razvitiya*, s. 122.

52 E. P. Busıgın, N. V. Zorin, "K Stoletiyu Kafedri Etnografii v Kazanskoy Universitete", *İz İstorii Nauki, Sovetskaya Etnografiya*, No 4, (1989), s. 80; Guşçina, "Adler Bruno Fridrihoviç", *Bolşaya Rossiyskaya Entsiklopediya*, s. 4, <https://bigenc.ru/c/adler-bruno-fridrikhovich-cce029>, [Erişim Tarihi: 08.08.2024].

eden Adler kürsüyü devraldıktan sonra kendine özgü kararlılığı ve enerjisiyle eğitim sürecini ve bunun maddi altyapısını daha da geliştirmeye başlamıştır. Onun müdürlüğü döneminde coğrafya ve etnografya alanlarında ders veren öğretmenlerin sayısı önemli ölçüde artmıştır. 1911/1912 akademik yılında okutulacak derslerin kapsamı önemli ölçüde genişletilmiştir. “Genel Yer Bilimi” (tüm doğa bilimleri öğrencileri için) ve “Ülke Çalışmaları”, “Rusya Coğrafyası” ve “Etnoloji” (coğrafyacılar-ethnograflar için) adlı zorunlu derslere ek olarak kürsüde haritacılık, klimatoloji, limnoloji, bitki ekolojisi, hayvan ekolojisi, fitocoğrafya, zoocoğrafya, tarihî coğrafya ve coğrafya metodolojisi dersleri de verilmeye başlanmıştır. Öğrencilerle çalışmaya çok önem veren Adler onların keşif gezileri için fon bulmuş, onları bilimsel projelere dâhil etmiştir. Birkaç yıl içinde kürsüde etnografya ile ilgilenen öğrenci sayısı önemli ölçüde artmıştır.⁵³

Adler, ilmî çalışmaları içerisinde müzecilik faaliyetlerine ayrı bir önem vermiştir. 1914’te Kazan Üniversitesi bünyesindeki üç müzeyi (Anavatan Araştırmaları Müzesi, Coğrafya Odası ve Arkeoloji, Tarih ve Etnografya Cemiyeti Müzesi) yeniden düzenleyerek etnografik koleksiyonları *Etnografya Müzesi* adı altında birleştirmiştir.⁵⁴ Kazan Üniversitesi bünyesinde Arkeoloji, Tarih ve Etnografya Cemiyeti Müzesi’nin kuruluşunda aktif rol almış ve müzenin başkanlığını yürütmüştür. Adler’in müdürlüğü döneminde Etnografya Müzesi’nin sergi koleksiyonları birkaç kat artmış ve müzede sergiler, etnografya temalı konserler, halka açık konferanslar düzenlenmeye başlanmıştır. Etnografyanın bir ilim dalı olarak tanınmasına ve etnografik bilginin popülerleşmesine büyük katkısı bulunan Adler sayesinde gerçekleştirilen etnografik sergiler, konserler ve konferanslar Kazan’ın kamusal yaşamına kendiliğinden dâhil olmuştur. Adler, arkeoloji, antropoloji ve etnografya müzelerinin kürsü ile birlikte çalışmasını istemiş ve girişinde “Kendini tanı” yazısının yer alacağı, “insanı” inceleyen bir enstitü kurmayı hayal etmiştir. Ancak Birinci Dünya Savaşı ve 1917 Ekim Devrimi’nde yaşananlar ekonomiyi derinden etkilediği için bu proje tam anlamıyla hayata geçirilememiş, müzelerin yeni koleksiyonlarla ve kütüphanenin yeni baskılarla yenilenmesi neredeyse durmuştur.⁵⁵

Adler, 1911 yılında oybirliğiyle Arkeoloji, Tarih ve Etnografya Cemiyetine aslî üye olarak seçilmiş; 1913’ten itibaren şeref üyesi olmuş; 1918’de ise başkan olarak seçilmiştir. 1915’ten itibaren Kazan Üniversitesi Öğrenci Topluluğuna başkanlık etmiştir. 1917-1920 yılları arasında Kuzey-Doğu Arkeoloji ve Etnografya Enstitüsü Etnografya Fakültesi’nin dekanlığını yapmıştır. 1919’da Kazan Şehir Müzesi’nin başına geçmiştir. 1920’de Rusya’nın ilk müzecilik dergisi olan *Kazanskiy Muzeyniy Vestnik*’in yayımlanmasını organize etmiş ve 1920-1924 yılları arasında derginin editörlüğünü yapmıştır.⁵⁶ Kazan Pedagoji Enstitüsü’nde (1918) ve 1919’da Yüksek

53 “Bruno Fridrihoviç Adler”, *Elektronniy Arhiv Kazanskogo Federalnogo Universiteta*, <https://libweb.kpfu.ru/z3950/ubiz/adler.pdf>, s. 3-4, [Erişim Tarihi: 08.08.2024]

54 V. İ. Yakovlev, “Etnografıçeskoe Muzevedenie Kazani: Aktualnie Problemy Periodizatsii”, *Vestnik KemGUKİ*, No 19, (2012), s. 236.

55 E. Guşçına, “Adler Bruno Fridrihoviç”, *Bolşaya Rossiyskaya Entsiklopediya*, s. 4-5, <https://bigenc.ru/c/adler-bruno-fridrikhovich-ccc029>, [Erişim Tarihi: 08.08.2024].

56 “Adler Bruno Fridrihoviç (Fedoroviç) (1874-1942)”, *Biografika*, <https://bioslovhist.spbu.ru/histschool/2582-adler-bruno-fridrihoviç-fedoroviç.html>, [Erişim Tarihi: 10.08.2024].

Halk Eğitim Enstitüsü'nde bir biyoloji ve coğrafya kürsüsü kurmuştur. 1921'den 1922'ye kadar bu enstitünün müdürü olarak çalışmış ve coğrafya öğretim metodolojisi sorunlarına büyük önem vermiştir. Bu yıllarda genel coğrafya, ülke çalışmaları, Rusya ve bölge coğrafyası, coğrafya öğretim metodolojisi gibi coğrafi disiplinler enstitü müfredatında önemli bir yer tutmuştur. Adler de biyoloji ve coğrafya kürsüsündeki dersler için bir coğrafya odası oluşturulmasına önyak olmuştur.⁵⁷ Ayrıca ilk defa Adler'in müdürlüğü döneminde 1920 yılında Kazan'da ilk kez *Doğu Halklarının Kültürü* (Kultura narodov Vostoka) adlı bir etnografya sergisi düzenlenmiş ve serginin resimli kataloğu yayımlanmıştır.⁵⁸

Adler, 1922'de Moskova'ya gitmek üzere Kazan'dan ayrılmıştır. Onun gidişinden sonra Kazan Üniversitesi'nde etnografya hem bir uzmanlık hem de bir ilim dalı olarak varlığını yitirmiştir. Adler, müze çalışmalarının durumu ve yöntemleri hakkında bilgi edinmek için Vladimir İlyiç Lenin tarafından Almanya'ya gönderilmiştir.⁵⁹ 1923-1925 yılları arasında Berlin'de Rus yazar ve şairler Andrey Bely, Maksim Gorki, Vladislav Felitsianoviç Hodaseviç ve Rus filolog Fyodor Aleksandroviç Braun ile birlikte Rusya'yı Avrupa ve Amerika'daki edebiyatın ve bilimin durumu hakkında bilgilendirmeyi amaçlayan; ancak SSCB'de yayımlanmasına asla izin verilmeyen *Beseda*⁶⁰ dergisini yayımlamıştır. Moskova'ya döndüğünde Moskova Devlet Üniversitesi'nde görev almış ve burada Urallar, Sibiry ve Uzak Doğu Araştırmaları Cemiyeti'nin Etnografya Bölümü'nü yönetmiştir. Yaroslavl Pedagoji Enstitüsü ve Antropoloji Enstitüsü'nde profesör olarak görev yapmıştır. *Büyük Sovyet Ansiklopedisi*'nin ilk baskısının hazırlanmasında görev almış ve burada antropoloji ve etnografya alanındaki makalelerin editörlüğünü yapmıştır. Rus tarihçi ve etnograf Sergey Aleksandroviç Teplouhov (1888-1934), Rus coğrafyacı ve jeolog İvan Alekseyeviç Lopatin (1888-1970), Rus etnograf ve coğrafyacı Nikolay İosifoviç Vorobyev (1894-1967) ile Rus hidrolog Sergey Nikolayeviç Laptev'in (1887-1993) ilim adamı olarak yetişmesine büyük katkı sağlamış ve emek vermiştir. Adler tarafından yetiştirilen yetenekli öğrenciler Sovyet döneminde Rusya halklarının etnografik araştırmalarını başarıyla sürdürmüşlerdir.⁶¹

Aralık 1930'daki Birinci Tüm Rusya Müzeleri Kongresi'nde sunduğu ve bir Alman dergisinde yayımlanan "O Sovremennom Sostoyanii Nauki o Çeloveke v SSSR" (SSCB'de İnsan Biliminin Mevcut Durumu Üzerine) başlıklı makalesi nedeniyle ağır eleştirilere maruz kalmıştır. 7 Aralık 1933'te karşı-devrimci bir grup kurmakla suçlanarak tutuklanmış ve 5 yıllığına Salekhard'a sürgüne gönderilmiştir. 14 Temmuz 1938'de 58. madde (karşı-devrimci faaliyet) kapsamında

57 R. İ. Gaysin, "Stanovlenie i Razvitie Metodiki Obuçeniya Geografii v Universitetah Kazani", *Vestnik Samarskogo Gosudarstvennogo Tehniçeskogo Universiteta, Seriya: Psihologo-pedagogičeskie Nauki*, Tom 10, No 2, (2013), s. 34.

58 Yakovlev, "Etnografiçeskoe Muzeevedenie Kazani: Aktualnie Problemi Periodizatsii", s. 237.

59 Busigin, Zorin, "K Stoletiyu Kafedri Etnografii v Kazanskom Universitete", s. 80.

60 *Beseda* dergisi, 1923-1925 yılları arasında Berlin'de yayımlanmış bir Rus edebiyat ve bilim dergisidir. Dergi, Rusya'nın Avrupa ve Amerika'daki edebiyat ve bilimsel gelişmeler hakkında bilgilendirilmesi amacıyla yayımlanmıştır. <http://www.famhist.ru/famhist/shklovsky/000a2a61.htm>, [Erişim Tarihi: 25.10.2024].

61 Guşçina, "Adler Bruno Fridrihoviç", *Bolşaya Rossiyskaya Entsiklopediya*, s. 5-6, <https://bigenc.ru/c/adler-bruno-fridrikhovich-ccc029>, [Erişim Tarihi: 08.08.2024]; Busigin, Zorin, "K Stoletiyu Kafedri Etnografii v Kazanskom Universitete", s. 80.

tekrar tutuklanmış ve 7 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır. 26 Şubat 1942’de ise Sovyet karşıtı isyancı örgüte katılmaktan yargılanmıştır. Ulusal Kurtuluş Ordusu Özel Konseyi’nin kararıyla 18 Mart 1942’de Omsk’ta kurşuna dizilmiş; ancak 1990’da itibarı iade edilmiştir.⁶²

Sonuç

“Tarihin hafızası” olan müzeler kültür mirasının korunmasında, tanıtılmasında ve kamuoyuna sunulmasında önemli rol oynamaktadırlar. Bu bağlamda Kazan Üniversitesi bünyesinde faaliyet gösteren Etnografya Müzesi, İdil-Ural Türkleri ve bölge halklarının kültürel mirasını tanıtarak millî kimliğin korunmasında ve kamu bilincinin oluşmasında önemli bir üniversite kurumu olarak karşımıza çıkmaktadır. Kazan Üniversitesi 1804 yılında kurulduğu andan itibaren kendi bünyesinde etnografik materyallerden oluşan koleksiyonlar da derlenmeye başlanmıştır. 1815 yılında günümüzdeki Etnografya Müzesi’nin “atası” sayılan *Nadir Eserler Odası* kurulmuştur. *Oda*’nın ilk koleksiyonları İ. M. Simonov’un Okyanusya kıtası halklarına ilişkin etnografik materyalleri ve O. M. Kovalevskiy’nin Çin gezisinden derlediği materyallerden oluşan koleksiyonlardır. XIX. yüzyılın ikinci yarısında ise müzenin sadece adı değil, aynı zamanda yeni koleksiyonlar edinme yöntemi de değişmiş ve müze yönetimi daha çok Rusya halklarının tarihi ve kültürüyle ilgili eski eserleri toplamaya odaklanmıştır. Kazan Üniversitesi bünyesinde 1878 yılında kurulan *Arkeoloji, Tarih ve Etnografya Cemiyeti Müzesi*’ndeki koleksiyonlar ise Kazan’da etnografyanın bir ilim dalı olarak gelişmesinde ve İdil-Ural bölgesi halklarının incelenmesinde önemli rol oynamıştır. Cemiyet Müzesi’nde bulunan İ. N. Smirnov’un Mariler; N. V. Nikolskiy’nin Çuvaşlar; M. E. Evseviev’in Mordvalar ve N. F. Katanov’un Hakaslar ve Tatarlar üzerine ilmî keşif gezilerinden derledikleri koleksiyonların Etnografya Müzesi’ne devredilmesiyle müze koleksiyonları daha da zenginleşmiştir. 1884 yılında ise Afrika, Avustralya, Kuzey ve Güney Amerika halkları hakkında çok sayıda antropolojik ve etnografik koleksiyonunun muhafaza edildiği Coğrafya ve Etnografya Kürsüsü kurulmuştur.

1913 yılında Kazan Etnografya Okulu’nun kurucusu olan Bruno Fridrihoviç Adler, Kazan Üniversitesi’nin tüm etnografik koleksiyonlarını *Etnografya Müzesi* adı altında birleştirmiştir. Yeni müze, sergilediği eserlerin zenginliği ve bütünlüğü ile üniversite müzeleri arasında önemli bir yer edinmiştir. Adler, hem özel olarak müzenin hem de genel olarak Kazan’da etnografyanın bir ilim dalı olarak gelişmesi için birçok çalışma yürütmüştür. Onun müdürlüğü döneminde müzenin koleksiyonları zenginleşmiş; müzede sergiler açılmaya, dersler ve halka açık konferanslar verilmeye başlanmıştır. Müze bizzat Adler tarafından tasarlanan dolaplar ve vitrinlerle donatılmıştır ve bu dolaplar hâlen kullanılmaktadır. Kazan Üniversitesi’nde çalıştığı dönemde Tataristan ve çevresindeki halkların ve etnik grupların kültürel mirasını belgelemek ve korumak için önemli çalışmalar yapmış; O’nun saha araştırmaları kapsamında yürüttüğü müzecilik faaliyetleri Kazan bölgesinin kültürel ve tarihî mirasının anlaşılmasına ve tanınmasına

62 *Antropologiya Peremen: Sudbi Etnografov Kazaskogo Universiteta na Rubeje Epoh. Katalog Vistavki*, s. 15.

büyük katkı sağlamıştır. Günümüzde Etnografya Müzesi koleksiyonları, Çarlık Rusya ve Sovyetler Birliği halklarının yanı sıra Uzak ve Orta Doğu, Afrika, Avustralya, Okyanusya, Kuzey ve Güney Amerika halklarının geleneksel yaşamlarının canlı ve eksiksiz bir panoramasını sunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Antropologiya Peremen: Sudbi Etnografov Kazanskogo Universiteta na Rubeje Epoh. Katalog Vstavki*, 16 Oktyabrya-8 Dekabrya 2017 goda, Sost. F. F. Başkirtseva, M. V. Vyatçina, E. G. Guşçina i dr., İzd. Kazan. Un-ta, Kazan 2017.
- Busıgin, E. P., Zorin, N. V., “K Stoletiyu Kafedrı Etnografii v Kazanskom Universitete”, *İz İstorii Nauki, Sovetskaya Etnografiya*, No 4, (1989), s. 78-83.
- Eremina, M. V., “Busıgin E. P., Zorin N. V., Etnografiya v Kazanskom Universitete, izd. Kazan. Un-ta, 2002, 220 c.”, *Sotsialme i Gumanitarnie Nauki. Oteçestvennaya i Zarubejnaya Literatura*, Seriya 5, No 4, (2004), s. 152-158.
- Gaysin, R. İ., “Stanovlenie i Razvitie Metodiki Obuçeniya Geografii v Universitetah Kazani”, *Vestnik Samarskogo Gosudarstvennogo Tehniçeskogo Universiteta, Seriya: Psihologo-pedagogiçeskie Nauki*, Tom 10, No 2, (2013), s. 33-39.
- Gohnadel, B., “Adler Bruno”, *Nemtsı Rossii. Entsiklopediya*, Tom 1, Moskva (1999), s. 25-26.
- Guşçina, E. G., Sergeeva, K. Yu., “Posredniki Mejdu Mirami: Şamanskie Kollektzii Etnografiçeskogo Muzeya Kazanskogo Universiteta”, *Terra Linguae Et Reliquiae*, Vıp. 1, İzd. «TAİ», Kazan (2014), s. 22-25.
- Guşçina, E., “Etnografiya v Kazanskom Universitete”, *Almanah «Etnodialogi»*, No 2 (58), (2019), s. 193-205.
- Guşçina, E., *Etnografiçeskoe Sobranie İmperatorskogo Kazanskogo Universiteta: İstoriya Formirovaniya i Razvitiya*, İzvestiya Obşçestva Arheologii, İstorii i Etnografii pri Kazanskom Universitete, Tom 39, No 1-2, Kazan 2019.
- Guşçina, E. G., Titova, T. A., Frolova, E. V., “Kontseptsii Razvitiya Etnografiçeskogo Muzeya Kazanskogo Universiteta v XIX v.”, *Vestnik Antropologii*, No 4 (52), (2020), s. 115-124.
- İnalçık, Gülcan, *Nikolay Fedoroviç Katanov'un Hayatı, Kütüphanesi ve Türkoloji Alanındaki Eserleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2022.
- Nazipova, G. R., “K İstorii Kabineta Redkostey İmperatorskogo Kazanskogo Universiteta”, *Oteçestvennaya İstoriya*, (2008), s. 27-35.
- Soboleva, E. S., “Peterburgskiy Etap Nauçnoy Karyeri Bruno Fridrihoviça Adlera”, *Nemtsı v Sankt-Peterburge Biografiçeskiy Aspekt*, Vıpusk 13, Rossiyskaya Akademiya Nauk, Muzeı Antropologii i Etnografii im. Petra Velikogo (Kunstkamera), Sankt-Peterburg 2022, s. 285-312.
- Stolyarova, G. R., Guşçina, E. G., Titova, T. A., “Vostoçnie Kollektzii Kabineta Redkostey Kazanskogo İmperatorskogo Universiteta”, *Vestnik KAZGUKİ*, No 4, Ç. 2, (2015), s. 37-40.
- Usmanov, M., *Kazan Şarkiyatçılığının Kaderi (XX. Yüzyıl)*, çev. İlyas Kemalöğlü, Janyl Myrza Bapaeva, 1. bs., Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2013.
- Volodçenko, Aleksandr, “Adler Bruno Fridrihoviç (K 145-letiyu so dnya rojdeniya. Biografiçeskiy Fotoatlas)”, Drezden 2019, s. 1-22.
- Yakovlev, V. İ., “Etnografiçeskoe Muzeevedenie Kazani: Aktualnie Problemy Periodizatsii”, *Vestnik KemGUKİ*, No 19, (2012), s. 233-237.
- Yakovlev, V. İ., “Kazanskaya Etnografiçeskaya Şkola: İstoriografiçeskiy i İstoçnikovedçeskiy Diskursı”, *Vestnik KazGUKİ*, No 2, (2013), s. 1-4.

Elektronik Kaynaklar

- “Adler Bruno Fridrihoviç”, *Ofitsialnyy Sayt Kazanskogo Federalnogo Universiteta*, <https://kpfu.ru/imoiv/etnograficheskij-muzej/personalii/adler-bruno-fridrihovich/adler-bruno-fridrihovich-70100.html>, [Erişim Tarihi: 08.08.2024].
- “Etnografiya Narodov Kazanskogo Povoljya”, *Ofitsialnyy Sayt Kazanskogo Federalnogo Universiteta*, <https://kpfu.ru/imoiv/etnograficheskij-muzej/ekspozicii/etnografiya-narodov-kazanskogo-povolzhya>, [Erişim Tarihi: 05.08.2024].
- “Etnografiçeskiy Muzej”, *Ofitsialnyy Sayt Kazanskogo Federalnogo Universiteta*, <https://kpfu.ru/imoiv/etnograficheskij-muzej>, [Erişim Tarihi: 06.08.2024].
- “Ekspozitsii”, *Ofitsialnyy Sayt Kazanskogo Federalnogo Universiteta*, <https://kpfu.ru/imoiv/etnograficheskij-muzej/ekspozicii>, [Erişim Tarihi: 05.08.2024].
- Guşçina, E., “Etnografiçeskiy muzej Kazanskogo Universiteta”, *Bolşaya Rossiyskaya Entsiklopediya*, s. 1-7, <https://bigenc.ru/c/etnograficheskii-muzei-kazanskogo-universiteta-f1c90b>, [Erişim Tarihi: 07.08.2024].
- “İstoriya Etnologii (Etnografii) v Kazanskom Universitete”, *Ofitsialnyy Sayt Kazanskogo Federalnogo Universiteta*, <https://kpfu.ru/imoiv/struktura/otdeleniya/vyshshaya-shkola-inostrannyh-yazykov-i-perevoda/kafedra-istorii-tatarstana-arheologii-i-etnologii/etnologiya-i-antropologiya-v-kazanskom-istoriya-etnograficheskoy-shkoly-kazanskogo>, [Erişim Tarihi: 06.08.2024].
- “Kolleksii”, *Ofitsialnyy Sayt Kazanskogo Federalnogo Universiteta*, https://kpfu.ru/main_page?p_sub=50632&p_id=136280, [Erişim Tarihi: 6.09.2024].
- Masalova, O. A., “Etnografiçeskiy Muzej Kazanskogo Universiteta”, *TATARICA. Tatarskaya Entsiklopediya*, <https://tatarica.org/ru/razdely/obrazovanie/vyshshaya-shkola/kazanskij-universitet/etnograficheskij-muzej-kazanskogo-universiteta>, [Erişim Tarihi: 6.09.2024].
- “Pervyy Uçeny v Antarktide”, *Russkoe Geografiçeskoe Obşçestvo*, <https://rgo.ru/activity/redaction/news/pervyy-ucheny-v-antarktide/>, [Erişim Tarihi: 07.08.2024].
- <https://kpfu.ru/museums/etnograficheskij-muzej/personalii>, [Erişim Tarihi: 06.09.2024].
- <https://kpfu.ru/imoiv/etnograficheskij-muzej/personalii>, [Erişim Tarihi: 06.09.2024].
- <https://kpfu.ru/museums/etnograficheskij-muzej/istoriya-kollekcii>, [Erişim Tarihi: 06.09.2024].
- https://kpfu.ru/main_page?p_sub=50632&p_id=136292, [Erişim Tarihi: 06.09.2024].
- <http://www.famhist.ru/famhist/shklovsky/000a2a61.htm>, [Erişim Tarihi: 25.10.2024].

EKLER

Ek 1. Bruno Fridrihoviç Adler (1874-1942)

Kaynak: <https://kpfu.ru/museums/etnograficeskij-muzej/personalii>, [Erişim Tarihi: 06.09.2024]

Ek 2. Kazan Üniversitesi Etnografya Müzesi Çalışanları (Ortada oturan B. F. Adler'dir.)

Kaynak: <https://kpfu.ru/imoiv/etnograficeskij-muzej/personalii>, [Erişim Tarihi: 06.09.2024]

Ek 3. Kazan Üniversitesi Etnografya Müzesi

Kaynak: <https://kpfu.ru/museums/etnograficheskij-muzej/istoriya-kollekcii>, [Erişim Tarihi: 06.09.2024]

Ek 4. Kazan Üniversitesi Etnografya Müzesi

Kaynak: https://kpfu.ru/main_page?p_sub=50632&p_id=136292, [Erişim Tarihi: 06.09.2024]

Ek 5. Kazan Üniversitesi Etnografya Müzesi

Kaynak: Gözde Sazak Arşivi, Kazan 2021

Ek 6. Kazan Üniversitesi Etnografya Müzesi Koleksiyonları

Kaynak: Gözde Sazak Arşivi, Kazan 2021

Ek 7. Kazan Üniversitesi Etnografya Müzesi Koleksiyonları

Kaynak: Gözde Sazak Arşivi, Kazan 2021

HISTORY OF KAZAN UNIVERSITY MUSEUM OF ETHNOGRAPHY AND MUSEUM ACTIVITIES OF BRUNO FRIDRIHOVICH ADLER (1874-1942)

Gözde SAZAK*

Kazan Federal University Museum of Ethnography is one of the oldest ethnography museums in Russia. The museum was founded with the aim of exhibiting, searching, and collecting ethnographic materials from various regions of the Russian Empire. The scientists and researchers at Kazan University during that period played a crucial role in founding the museum. The museum primarily exhibits, and continues to display, ethnographic materials that highlight the cultures, traditions, and lifestyles of the various ethnic groups living in the Volga-Ural region.

In 1815, the museum was established under the name Cabinet of Curiosities. The exhibition collections were initially expanded by Russian astronomer Ivan Mikhailovich Simonov and Russian orientalist Osip Mikhaylovskiy Kovalevskiy with the materials they gathered in their scientific research travels. In the second half of 19th century The Cabinet underwent several changes and was renamed the Museum of Motherland Studies (Muzey Otečestvovedeniya). During this period, not only was the museum's name changed, but the methods of collecting new items also evolved. The museum's management shifted its focus towards acquiring historical artifacts related to the history and culture of the Russian peoples. In this period, two other museums were also part of the structure of Kazan University. The Cabinet of Geography and, The Museum of the Society of Archaeology, History, and Ethnography. In 1913, under the management of Russian geologist and ethnographer Bruno Fridrihovich Adler, the collections of the Museum of Motherland Studies, the Cabinet of Geography and, the Museum of the Society of Archaeology, History, and Ethnography were merged to form the Museum of Ethnography.

B.F. Adler was involved in numerous projects, especially for the museum and made significant contributions to the development of ethnography as a scientific field in Kazan. Under his management, the collections of the museum grew richer; the museum quickly became an important science and education center, offering students and researchers valuable insights into the cultural diversity of the peoples in Russia. The collections of the museum were used not

* Assoc. Prof. Dr., Istanbul University, Institute of Turkology, Department of Turkology, Turkish Art History, Istanbul / Türkiye, gozde.sazak@istanbul.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-4845-2300

only for scientific research but also as teaching resources for ethnography and cultural studies. Thanks to Adler, who made a great contributions to the recognition of ethnography as a branch of science and to the popularization of ethnographic knowledge, ethnographic exhibitions, concerts and conferences were naturally included in the public life of Kazan. The museum is equipped by cabinets and showcases personally designed by Adler, which are are still in use today.

The Museum of Ethnography continued its activities throughout the Soviet period, grew its collection considerably, and added new materials to the collection. In the second half of 20th Century, Adler's works were continued by his student, Russian ethnographer and geologist N. I. Vorobyev, along with his students Y. P. Busigin and N. V. Zorin. Starting in 1947, Busigin, Zorin, and their colleagues and students systematically organized scientific field trips to the Volga-Ural region to study material cultural remains. The ethnographic materials they collected during these trips enriched the museum's collection.

The Museum of Ethnography is the first ethnography museum in the Middle Volga region. This museum has a key role in preserving and examining the ethnographic heritage of the Volga and Ural peoples as well as other regions of Russia. Today, the Museum of Ethnography is a science and research center providing various educational opportunities both for local and international visitors. It serves as an important resource for researchers and visitors alike, contributing significantly to the understanding and preservation of both local and global cultures. In this regard, the Ethnography Museum attracts attention today with its various themed exhibitions. The museum also hosts various temporary exhibitions and international exhibition projects. Moreover, the museum also exhibits a large archive of photographs from the 19th century to the mid-19th century, reflecting the traditional life of the peoples of Tsarist Russia and the Soviet Union, as well as the peoples of the Far and Middle East. The vast majority of the museum collection consists of the cultural remains collected by Kazan University's scientists, professors, and students from their scientific field trips. With its nearly 200-year history, the Kazan University Museum of Ethnography remains an important resource for researchers and visitors interested in the history and culture of Russia's people.